

ex furto; probabilius et communius docent Croix, Layman, Lessius et Lugo debitorem teneri compensare omne damnum ex dilatione proveniens, etsi habeat nunc justam causam differendi, quia licet justa dilatio posterior non sit causa damni, tamen revera causa fuit illa prima injusta acceptio.

55. *Quid (dices) de eo qui non vult restituere, nisi in morte?* Qui non vult restituere nisi in morte, non debet absolutionis beneficio donari; quia semper est in statu peccati, juxta illud Augustini: *Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*¹. Restitutio enim omni tempore semper urget: *Retentio rei alienæ, ait Angelicus, contrariatur præcepto negativo, quod obligat semper et ad semper; et ideo tenetur semper ad statim restituendum*². Excipitur: 1. si debitor sit in bona fide, neque monitio prævideatur ei profutura; tunc ne peccatum ipsum materiale evadat formale, in sua bona fide relinquendus est; 2. si sit causa restitutionem differendi, v. g., si statim fieri nequeat sine scandalo vel infamia; tunc enim dilatio rationabilis est.

Sed (quæres) quotnam peccata committit qui culpabiliter restitutionem differt ac negligit? Prima sententia cum Suarez, Vasquez, Tapia, etc., docet tot peccata ab eo committi, quot sunt occasiones restituendi, quoties a domino res petitur, vel de restitutione a Confessario monetur; item quoties ipse proponit se nolle restituere: imo quoties per somnum, vel per alias causas distrahitur; tunc enim (aiunt) tot sunt interruptiones, ideoque et totidem peccata. Secunda vero cum Lugo, Návarro, Salmanticensibus et aliis tradit, quod si voluntas retinendi non revocatur per contrariam voluntatem, unum tantum adest peccatum, licet per annum et amplius restitutio negligatur. Tale enim peccatum (inquiunt) licet physice interrumpatur, non interrumpitur moraliter; cum mala voluntas non retractetur, et virtualiter perseverare dicenda sit in externo opere, scilicet in retentione rei alienæ: ideoque putant sufficere, si pœnitens confiteatur restitutionis omissionem, quin tempus exprimat, quo omissio perduravit.

Prima sententia est probabilis; secunda sententia non pro-

¹ Ep. cllii ad Maced. al. 54. — ² Supplem. q. 6, a. 5.

habilis, tantummodo; verum etiam videtur probabilior. Merito tamen censet Diana, quod si fur redditur impotens ad restituendum, et deinde factus potens, data opportunitate non restituit, novum peccatum committit; quia per tempus impotentiae voluntas non restituendi non perseverat in effectu¹.

Eritne debitor absolvendus antequam restituat? Regulariter loquendo non est absolvendus, si restitutio sit ipsi moraliter possibilis; luctuosa enim experientia docet, debitores post absolutionem, raro admodum restituere. Quare S. Thomas a Villanova: *Prius ergo vadat (pœnitens) et... pecuniam alienam restituat... et tunc ad Confessarium redeat, ut absolvatur*². Si tamen prudens Confessarius revera deprehendat ipsum debitorem sincere paratum ad restituendum quamprimum, recte procedet, si absolutionem impertiatur etiam pro tertia vice, modo tales occurrant circumstantiæ impellentes, ut ipse Confessarius solo restituendi proposito debeat esse contentus: quod raro evenit.

56. Q. 9. *Quo loco et cujus impensis fieri debet restitutio?*

R. Si agitur de restitutione facienda ex vi contractus (quamquam proprie loquendo tunc non tam habeatur restitutio, quam solutio), en legis civilis determinatio æquitati conformis: « Le payement doit être exécuté dans le lieu désigné par la convention. Si le lieu n'y est pas désigné, le payement, lorsqu'il s'agit d'un corps certain et déterminé, doit être fait dans le lieu où était, au temps de l'obligation, la chose qui en fait l'objet. Hors ces deux cas, le payement doit être fait au domicile du débiteur³. »

Si vero restitutio aliter facienda est quam vi contractus, tunc vel agitur de possessore bonæ fidei, vel de possessore malæ fidei. Si 1, restitutio facienda est in loco, in quo res extat, et impensis domini; ipsa enim naturalis æquitas minime patitur, ut possessor bonæ fidei absque culpa sua damnum ali-quod patiat. Quando tamen primo advertit rem esse alienam, statim debet ejus dominum admonere, ut possit sibi

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V, n. 40; l. III, n. 685.

² Fer. vi, post. Dom. iv Quadr. — Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 682.

³ Cod. Ped., art. 1537-38. — C. A. 1420 et 1905. — C. G. 1247 et seqq. — C. S. 1200. — C. P. 1224. — C. M. 1502.

consulere. Si 2, restitutio facienda est in loco, ubi dominus eam possedisset, si non fuisset ei subrepta, et expensis possessoris malæ fidei vel injusti damnificatoris, iis tantummodo deductis, quas fecisset dominus in ejus conservatione et translatione. Nam si ex una parte dominus ob alterius culpam jacturam pati non debet, ex alia neque locupletari de alienis.

57. *Sed (quæres) an debitor iterum debeat restituere, si debitum per nuntium fidelem ad creditorem missum, vel alterius culpa vel etiam casu perierit in translatione illa?*

R. Si res est restituenda solum ex re accepta, seu a possessore bonæ fidei, illa perit domino; quia possessor bonæ fidei non est in culpa neque in ea acquirenda neque in ea transmittenda: hinc qui in grege suo ovem alterius casu inveniatur, et mittat per virum fidelem ad dominum, perit domino, si in translatione pereat. — Si vero res debetur ex contractu, pariter debitor ad nihil amplius tenetur, si agatur de re existente in individuo, puta si sit commodatum, vel depositum; nam res sicut stat, ita perit domino, nisi aliter conventum sit. Secus si agatur de pretio solvendo; quia debitor dominium in illud servat, donec ad creditorem, vel ad personam a creditore designatam pervenerit.

Si tandem agatur de debitore ex delicto (seu fure), tunc ipse non liberatur a nova restitutione in dicto casu, ut communis ac tenenda sententia docet; nam debitor ex delicto tenetur ad omne damnum licet fortuitum; quia ex jure culpa præcedente, casus etiam fortuitus imputatur. Præterea fur tenetur dominum efficaciter reddere indemnem eum restituendo in illum statum, in quo erat antea. Adde si res in manu furis periret, fatentibus omnibus, ipsi periret; ergo a pari ipsi perire debet in manibus nuntii, cum illius personam repræsentet. Excipe: 1. si dominus designaverit nuntium, per quem res mittenda erat; tunc nuntius gereret personam creditoris: 2. si nuntius a iudice fuerit designatus; iudex enim creditoris causam tuetur ac vestit: 3. si creditor ipsi debitori expressis verbis libertatem tribuerit eligendi nuntium, et nuntius prudens, ac fidelis fuerit electus a debitore¹.

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 704.

58. *Cum quo damno (quæres) debet injustus damnificator restituere?* Damnum hic est pensandum comparative ad subjectum; nam fieri potest, ut damnum decem libellarum respectu debitoris inopis sit longe majus, quam damnum libellarum centum respectu creditoris opulenti, et contra. Quo posito sententia communissima et probabilior cum Billuart, Lugo, Vogler, etc., negat damnificatorem teneri ad restitutionem cum quocumque sui damno etiam gravissimo, justitia enim est virtus præcipiens prudentiam et æquitatem, ideoque non potest obligare ad restitutionem cum quocumque damno etiam gravissimo debitoris: tunc dominus ipse censeretur irrationabiliter invitus. Pro certo ideo dicimus, damnificatorem hujusmodi teneri ad restitutionem cum damno simili: imo Lugo, si agatur de re magni momenti, obligat furem ad restituendam, etiamsi passurus sit damnum duplo majus, ut si, v. g., ad restituendum tria debeat expendere sex; cum enim sit in culpa, merito illum excessum sustinere debet, ut dominum indemnem faciat.

59. Quod si restituere non possit, nisi cum sumptibus longe majoribus, et nequeat neque ope cambii pretium transmittere, vel rem conservare domino aut ejus hæredibus, in probabiliori saltem sententia, sufficit, ut rem tribuat pauperibus, quia sic videtur charitati conforme: nam tunc restitutio habetur uti moraliter impossibilis. Ita S. Antoninus, Billuart Lessius, Lugo, Sporer, alique communiter ac passim¹.

CAPUT SECUNDUM

DE CAUSIS A RESTITUTIONIS OBLIGATIONE EXCUSANTIBUS

60. Q. *Quænam sunt causæ a restitutione excusantes?*

R. Causæ a restitutione excusantes sex præcipuæ numerantur, quarum tres primæ temporaneæ sunt, quæ illis tantum

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 598.

durantibus; ceteræ vero sunt perpetuæ, quæ videlicet pro semper extinguunt obligationem restitutionis¹. Hisce autem versibus breviter exprimuntur:

*Sex, ne restituas, possunt permittere causæ;
Si impos, si damnum faceres, si cesseris æri,
Parcant, compensent, componat summa potestas.*

1. Est impotentia tum physica, tum moralis. *Physica*, cum nempe quis neque in re neque in spe habeat, unde restituere valeat; sane nemo potest ad impossibile obligari. *Moralis*, si nempe absque magna difficultate restitui non possit, hæc enim in moralibus idem est ac si esset omnino impossibilis. Qua in re commune est, debitorem non teneri ad restitutionem cum jactura bonorum superioris ordinis: ideo regulariter nemo restituere debet bona fortunæ cum detrimento suæ famæ, vel famam cum dispendio propriæ vitæ; quia tunc creditor non est rationabiliter invitus; nemo enim ita cum se ipso agi vellet.

Ergo a restitutione liberatur tum jactura *animæ suæ vel suorum*, v. g., periculum desperationis, vel ne filii dent operam latrociniis; tum jactura *vitæ*, v. g., si debitor per restitutionem pecuniæ esset periturus: cum in extrema necessitate liceat aliena retinere, sicuti licet eadem auferre. Item jactura *status juste acquisiti*, adeo ut nemo teneatur agrum vendere ut illico solvat, nec artifices instrumenta suæ artis, quibus necessaria acquirunt ad sui suorumque sustentationem, aut si ideo magnum damnum subeant. Idem est, si civis primarius debeat obire artem mechanicam sibi insuetam; vel si nobilis nequeat restituere, nisi se privet famulis, equis, armis, etc., si inde magnam admirationem excitet, adeo ut videatur suum statum mutare. Hoc enim in casu hi omnes restitutionem differre possunt, ut commune est cum Alasia, Concina, Croix, Lugo, Natali Alexandro, S. Antonino, etc.; nam pertinet ad bonum commune proprii status conservatio. Id tamen intelligitur, dummodo creditori æquale damnum

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 697 et seqq. — Ferraris, *Bibliotheca*, v. Restitutio, a. 5. An autem etiam ingressus in Religionem liberet a restitutione, vide *De Obligationibus religiosorum*.

non sit obventurum ex tali restitutionis omissione vel dilatione. Insuper ipsi tenerentur sibi subtrahere ex non absolute necessariis, studendo parcimoniæ, minuendo famulos, mensam, vestitum, pompas aliaque hujusmodi, abstinendo quoque ab iis quæ solam voluptatem sapiunt, uti sunt quidam ludi et itinera; neque enim decencia status consistit in indivisibili. Qui sane utitur parcimonia in industria sensim sine sensu plura congerere potest, quibus valeat sua debita solvere: unde non tam facile sunt audiendi, qui impotentiam adstruunt.

Diximus *juste acquisiti*: si enim status injuste acquisitus sit, puta rapinis, concussionibus, etc., etiam cum illius jactura restitui debet; quia non esset statum amittere, sed ad pristinum reverti. Excipe nisi id debitor agere debeat paulatim, ne bonum superius amittat, scilicet famam, si ea injusta status acquisitio ignoretur: inhumanum enim foret ac plurimos in baratrum desperationis pene conjiceret, si hujus rei non haberetur ratio¹.

2. Grave creditoris ipsius damnum, si prævideatur eidem obventurum in restitutionis hypothesi: v. g., si ille petat pecuniam mihi mutuo datam, ut ea utatur ad peccandum. Restitutio enim ordinatur ad utilitatem creditoris; ideoque non potest esse rationabiliter invitus, si debitor ei differat

¹ Si Confessarius vel Parochus debeat consilium infirmo tribuere, qui de rapinis occultis ditescerit, maxima prudentia opus habet in restitutionis modum suggerendo; rationem habere debet tum *familiæ* infirmi, si enim sint hæredes necessarii, nullimode coram lege præteriri possunt quoad legitimam saltem; tum *personarum*, si enim prudenter damnificatis fieri possit restitutio, ipsis certo facienda est; tum *locorum* ubi damnificatio facta est, si famen prudenter possit, et inde verisimiliter speretur, quod res ad dominos sit perventura: quod tamen non ita facile est; tum *temporum*, si enim infausta sint, et timendum sit, ne si legata fiant pro aliquo beneficio vel Ecclesia, non habeantur rata, potius suggerat, ut legata præcipua in pauperum favore, pro hospitalibus et similibus, legaliter sint facta. Quod si non sit amplius modus testamenti condendi, curet, ut per suos hæredes plures celebrentur Missæ pluraque tribuantur pauperibus, etc., sic intendendo suis obligationibus, quoad potest, satisfacere. Quæ si locum habere non possint neque possit infirmus de præsentibus restituere vel quia periclitaretur ejus fama, satis erit si vere dispositus sit ad providendum, casu quo convalescerit.

restitutionem, quia certo prævidet ipsam hic et nunc ejus animæ graviter noxiam esse futuram¹. — Aliter tamen dicendum esset: *a.* si restitutionis denegatio parum serviat ad culpam impediendam; quia nempe aliam pecuniam obtinere potest; *b.* si damnum proportionate grave debitori imminet, nam charitas cum tanto incommodo non obligat: esset, v. g., si debitor ideo perderet creditoris amicitiam sibi valde necessariam; *c.* si creditor debitorem continuis petitionibus vexet: ex repetitis enim petitionibus multiplicantur peccata; *d.* si restitutio afferat creditori tantummodo temporale detrimentum, quod ipse licite potest subire: ut si petat solutionem pecuniæ mutuo concessæ, quam vult applicare convivio minime necessario. Ratio, quia non potest prohibere dominum aut creditorem graviter invitum, ne sua bona expendat in iis, in quibus satis licite potest.

Item excusat grave damnum Reipublicæ, quod quidem omnimodè impediendum est; cum sit damnum publicum. Item damnum tertii: unde quando dominus re in tertii damnum est abusus, tu teneris ex justitia denegare illam, semper ac sine tuo graviore damno vel saltem æquali, id possis; nam ex una parte dominus non habet jus rem suam habendi in iis circumstantiis, ex alia autem parte tertius jus habet, ne quis in sui damnum cooperetur (*F*).

5. Cessio bonorum vel fori: est quando debitor debitis suis solvendis factus impar, bona omnia creditoribus cedit. Cessio duplex est: una *voluntaria*, quam omnes simul creditores libere acceptant; altera *judicialis*, quam lex ipsa debitori bonæ fidei ac infelici tribuit: hæc autem non transfert bonorum proprietatem in creditores, sed ipsis jus tribuit exigendi, ut ea vendantur, et interim ut ex illis fructus percipiant. Possunt quoque creditores reservare debitori administrationem sub datis regulis, moram concedere, partem remittere debitorum, ac alia præscribere in propriam utilitatem; modo non vergant in præjudicium hypothecarii aut privilegiati.

Manet tamen semper in omni casu obligatio præstandi in-

¹ S. Thomas, 2, 2, q. 65, a. 5. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 571 et 697.

tegram solutionem, si ad pinguiorem fortunam debitor venerit; imo et quoad potest laborandi, ut aliquando creditoribus suis satisfacere queat, qui si compositionem ineunt cum debitore, ideo est quia plus habere nequeunt: nec propterea renuntiare censentur juri ad perfectam solutionem¹. Imo leges ipsæ civiles judicialiter concedentes illam bonorum cessionem non intendunt creditores jure suo privare, sed tantum debitori privilegium impertiri, ne queat ob debita, quibus solvendis est impar, in carcerem detrudi; ideoque cessante impotentia, cessat etiam excusatio a restitutionis obligatione². Verumtamen si creditores omnino sponte et libere debitori compositionem faciendo, reliquum condonassent, ille ad ulteriorem solutionem non tenetur.

4. Remissio creditoris, dummodo libera sit et non extorta vi, metu aut fraude, neque aliqua lege prohibita (ut, v. g., prohibita est Canonicis condonatio amissarum distributionum facta absentibus); cum enim creditor sit dominus rei suæ, potest eam alteri donare, sicque remittere obligationem illius restituendæ, si sit oblata. Quæ remissio, etiamsi tacita sit, valet; nam *taciti et expressi consensus eadem ferme est vis atque conditio*. Hic juverit duos proferre articulos Codicis civilis; primus est: « La remise volontaire du titre original sous signature privée, par le créancier au débiteur, fait preuve de la libération tant en faveur du débiteur principal qu'en celle des débiteurs solidaires³. » Alter sic habet: « La remise de la chose donnée en nantissement ne suffit point pour faire présumer la remise de la dette⁴. »

Etiam certo præsumpta remissio liberat, ut satis commu-

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 699.

² Cod. Ped., art. 1561. — C. A. comm. 467. — C. G. 1265. — C. S. 1518. — C. P. 1242. — C. M. 1520. « Quare videant (ait *Stapf*, § 72) quid æterno Judici aliquando responsuri sint, qui postquam fortunas suas dilapidarunt et exinde bonis suis cedere coacti sunt, creditores adhucdum defraudare pergunt, et de omnibus prius cogitant, quam qua ratione tum Deo tum hominibus allatas injurias resarcire possint. »

³ Cod. Ped., art. 1875. — C. A. 1444. — C. G. 1282. — C. S. 1256. — C. P. 1264. — C. M. 1543.

⁴ Cod. Ped., art. 1577. — C. A. 467. — C. G. 1286. — C. S. 1240. — C. P. 1267. — C. M. 1545.

miter docent cum Angelico; *quid enim dolo facit, qui putat dominum consensurum fuisse*?¹ Hinc dominus ob levia furtula servum expellens censetur eidem remittere omnem obligationem, hoc ipso, quod nihil petat et eum expellat.

5. Compensatio. Alia autem est *impropria*; et est debiti recuperatio, inscio debitore, facta; evenit quando tantum auferimus de bonis debitoris, quantum satis est ad recuperandum quod nobis debitum est. Alia est *propria*, quæ nempe in contractibus obtinet, et definitur: *Debiti et crediti inter se invicem contributio*: unde duo debita debent intervenire, quæ invicem compensatione extinguantur. Nulli dubium est, quod ea licita sit; nam resolvitur in veram debiti solutionem: imo expedit; sic enim inanes circuli evitantur in rerum translatione. Et probatur lege civili², ubi statuitur compensationem ipso facto sub datis conditionibus, et nonnullis exceptis casibus, obtinere, insciis quoque debitoribus, usque ad concurrentem utriusque debiti quantitatem³.

6. Tandem compositio. Et est quando summus Pontifex supremam qua pollet auctoritate in commune fidelium bonum, ita rem componit ut unam partem debiti impendat in pias causas, aliam condonans ipsi debitori, supplendo tamen de thesauro ecclesiæ utilitatem quæ domino obveniret, si totum debitum in eleemosynam datum fuisset⁴. Ut compositio legitima sit, requiritur: 1. ut bona incerta sint; si enim domini *aliqua* cognoscantur, non poterunt sine injuria directe absque eorum consensu expoliari; 2. ut adsit causa, secus esset illicita compositio in rebus ecclesiasticis, et in aliis bonis etiam invalida: quia in primo casu dispensat in lege pro-

¹ L. XLVI, § 7, ff. De furtis. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 700. Neque obstat, quod ad Confessiones excipiendas, vel matrimonio assistendum requiratur de validitate facultas data præsens et positiva, nam in nostro casu non requiritur positiva domini voluntas, sed satis est quod positive non sit invitus. Hac tamen in re non sunt laxandæ habentæ, ne furtis via aperiat, ut recte observat Alasia.

² Cod. Ped., art. 1381. — C. A. 1438. — C. G. 1289 et seqq. — C. S. 1243. — C. P. 1270. — C. M. 1348.

³ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 521. — Ferraris, *Bibliotheca*, etc., v. Compensatio.

⁴ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 591.

pria, non item in secundo. Si tamen causa justa sit, semel facta compositio non revocatur, quamvis compareat dominus quia jam dominium legitime translatus fuit. Ita Lugo contra alios qui quidem volunt eo in casu debitorem teneri domino restituere illud in quo factus est ditior.

61. Hanc compositionem concedit vel ipsa sacra Pœnitentiaria, ut docet Benedictus XIV Bulla *Pastor bonus*: non tamen Episcopus; hæc enim facultas actus est supremæ potestatis.

62. *An (quæres) qui bonis cedit, possit aliquid sibi occulte retinere?* Attento jure naturali, cessor potest sibi aliquid retinere, si merito timeat ne pars sibi adsignanda insufficientis sit suis suorumque necessitatibus; et si iis omnino indigeat, potest judici interroganti respondere, se non habere, quod nempe teneatur cedere¹. Ceterum in hac re caute procedendum: quia plerumque bonorum cessores suas necessitates plus nimium exaggerant, et moderato victu qui ipsis convenit, nunquam contenti sunt (G).

DISPUTATIO SECUNDA DE RESTITUTIONE IN SPECIE

CAPUT PRIMUM

DE BONIS ANIMÆ ET CORPORIS²

63. Bona spiritualia seu animæ duplicis sunt generis: supernaturalia et naturalia. Supernaturalia quæ conducunt ad salutem æternam, uti gratia, sanctitas, virtutes, Sacramenta. Naturalia quæ referuntur ad ipsam naturam humanam ejusque perfectiones, uti usus rationis, ingenium, memoria, item scientiæ et artes.

Inter bona autem corporis hic præcipue numerantur *vita, membrorum integritas, virginitas, pudicitia ac castitas conjugalis*; de

¹ V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, n. 158.

² V. Liguori, *Op. Mor.*, l. III, nn. 660 et seqq.